

Número monogràfic

**Propostes de formació
sobre la intervenció
amb joves en contextos
d'immigració**

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Dipòsit Legal: GI.904-2010
ISSN: 2013-9063

Universitat
de Girona

Shaimi, M. (2020)

**"La violència del sistema de protecció a la infància
i l'adolescència, una descripció"**

Pedagogia i Treball Social. Revista de Ciències Socials Aplicades
Vol. 9. Núm. 2: 167-184

La violència del sistema de protecció a la infància i l'adolescència, una descripció

Mostafâ Shaimi¹

Resum

Aquest text presenta algunes reflexions al voltant de vulneracions de drets que es donen en el sistema de protecció a la infància i l'adolescència en relació a joves migrats sense referents familiars a Catalunya. El contingut d'aquest text és fruit de l'experiència de molts anys de treball amb aquests joves. D'una banda, de l'experiència d'anys de treball en diferents tipologies de centres des de posicions professionals diverses; d'altra banda, a través del contacte directe amb més de 300 joves migrats a les comarques gironines, que ens han proporcionat molta informació sobre la realitat que viuen durant les diferents etapes del seu pas pel sistema de protecció a la infància i adolescència: quan són dins del sistema de protecció, i quan són expulsats, abandonats al carrer i condemnats a la marginalitat i l'exclusió; i finalment també és fruit de l'anàlisi acadèmica i documental en base a la qual podem sostenir existeix vulneració sistemàtica de drets dels joves migrats sense referents familiars a Catalunya per part del sistema de protecció a la infància i l'adolescència.

1. Universitat de Girona, Departament de dret públic

Paraules clau: adolescents joves immigració drets sistema de protecció

Abstract

This text presents some reflections on violations of rights that occur in the system of protection for children and adolescents in relation to young migrants without family relatives in Catalonia. The content of this text is the result of many years of experience working with these young people. On the one hand, the experience of years of work in different types of centers from different professional positions; on the other hand, through direct contact with more than 300 young migrants in the Girona region, who have provided us with a lot of information about the reality they live during the different stages of their passage through the system of protection for children and adolescents: when they are within the system of protection, and when they are expelled, abandoned on the street and condemned to marginalization and exclusion; and finally it is also the result of academic and documentary analysis on the basis of which we can argue that there is a systematic violation of the rights of young migrants without family references in Catalonia by the system of protection for children and adolescents.

Key words: adolescents young immigration rights protection system

1. Introducció

L'objectiu d'aquesta descripció d'alguns punts de vulneració de drets del sistema de protecció -que té la missió de protegir aquests joves i treballar per la seva autonomia i emancipació- és trencar amb l'*imaginari romàntic* que considera que aquest sistema de protecció no pot vulnerar drets i proposar als professionals d'aquest àmbit una perspectiva crítica, sobre algunes actuacions de la DGAIA², des de repensar les certes i, com diu Bourdieu (1984), fer-nos les preguntes més fonamentals i més explícites.

Sense ànim de voler abastar el global de la qüestió que ens ocupa, però amb convenciment i contundència, volem oferir algunes reflexions provisionals. Som conscients que estem davant d'un problema que requereix una anàlisi molt més profunda i completa. Aquest text és una simple aportació que posa en dubte les actuacions de la DGAIA i vol participar en un futur debat sobre com ha de ser una atenció justa i de qualitat del sistema de protecció en relació als joves migrants sense referents familiars a Catalunya. No posem en dubte la bona intenció sinó, l'acció política i tècnica.

2. La pregunta

Comencem fent-nos la pregunta següent: Un sistema de protecció com el de protecció a la infància i l'adolescència pot ser un sistema que exerceixi violència, és a dir, vulneració de drets sistemàtica?

D'entrada diríem que no, sobretot, quan es tracta d'un sistema pioner a l'Estat espanyol que va abordar la qüestió de la infància i l'adolescència des de fa dècades i amb accions molt ben valorades. Però la nostra experiència d'anys, en diferents tipologies de centres, des de diverses posicions professionals i havent conegut més de 300 joves immigrants que han estat acollits en centres de les comarques de Girona, ens permet afirmar que sí, que aquesta vulneració de drets existeix i que és sistèmica. Una de les conclusions que podem avançar, és que ens enfrontem al que sembla un oxímoron: un sistema de protecció és alhora un sistema que vulnera drets, el sistema protegeix i desprotegeix, com diu Bourdieu, una ambivalència típica en els sistemes d'atenció social (Bourdieu, 1992).

2. Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de la Generalitat de Catalunya.

Hem constatat que hi ha molt pocs estudis acadèmics que s'hagin endinsat a avaluar l'acció de la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció a la infància i l'adolescència. Tampoc es troben gaires estudis encarregats des de la DGAIA per avaluar la seva pròpia acció en diferents nivells. Els pocs estudis avaluatius –quantitativament i qualitativament– existents són d'abans del 2014, una època en què la presència de joves migrants sense referents familiars a Catalunya era poca en comparació en l'actualitat³. Per altra part, aquests estudis es van centrar en algun element concret del sistema de protecció en relació als joves migrants sense referents familiars a Catalunya i per tant, ens ha mancat una radiografia àmplia i integral sobre la qualitat de l'atenció del sistema en relació a aquests joves.

En el 2018 el Síndic de Greuges va emetre un informe més integral sobre la realitat d'aquests joves dins del sistema de protecció: *La situació del infants migrants sense referents familiars a Catalunya*⁴. En aquest informe el Síndic destaca dèficits estructurals del sistema i relata una bateria de mancances greus dels sistema de protecció a la infància i l'adolescència i insta la Generalitat de Catalunya (DGAIA) a la correcció d'aquestes mancances. A més d'aquest informe, en l'última dècada, el Síndic havia emès moltes resolucions i denúncies reclamant corregir males praxis de la DGAIA en la seva gestió. Moltes d'aquestes recomanacions del Síndic, no només no s'han tingut en compte d'una manera estructural, sinó que hi hagut una reiteració en la mala praxi.

És constatable doncs que avui a Catalunya no només hi ha dificultats considerables en la gestió de l'arribada de joves sense referents familiars menors de divuit anys o just acabats de fer, sinó que també existeixen anomalies greus en l'atenció d'aquests joves una vegada són dins del sistema de protecció. Malgrat que la presència d'aquest fenomen és, com a mínim, de més de dues dècades, el Govern de la Generalitat de Catalunya cada any manifesta el desbordament i mostra poca planificació i capacitat de gestió⁵. La justificació recurrent del Govern és que es trobava sobrepassat davant del gran nombre de joves que arribaven. Però més enllà del desbordament del sistema de protecció, el que es posa de manifest és el qüestionament del model de protecció, un model que presenta símptomes d'estancament, o millor dit, evidències de fracàs, que van més enllà d'errors puntuals en la gestió o de desajustos en l'aplicació (Calvo i Shaimi, 2020).

3. Entre els anys 2008 i el 2015 va haver una disminució de l'arribada de la immigració, dels joves menors també: La immigració en xifres. Departament de Benestar i Família, 2015.

4. <https://www.parlament.cat/document/publicacions/276327.pdf>, consultat en data 24/9/2020.

5. A excepció d'aquest any 2020 a causa de la pandèmia.

L'avaluació d'un model o d'un sistema d'acció política materialitzat a través de programes i serveis es fa avaluant els processos de realització i els resultats obtinguts, d'acord amb els objectius marcats, al llarg d'un temps raonable (Bourdieu, 2001). Si apliquem aquest criteri empíric al sistema de protecció dels infants i els adolescents, a Catalunya quedaria constatat que el sistema, en termes generals, no assoleix els seus objectius principals: la protecció, l'autonomia i l'emancipació⁶. Això es manifesta clarament si ens fixem en la quantitat de joves que, havent passat pel sistema de protecció, es troben sense possibilitat d'una vida autònoma i sense la inserció sociolaboral desitjada. Per tant, ni el procés d'atenció és adequat i de qualitat, ni el resultat final és el que es proposava.

El sistema de protecció lluny de generar processos que tendeixin a la normalització de la presència d'aquests joves a Catalunya i mecanismes per a poder incorporar-los a la vida comunitària, el que ha fet és cronificar, des d'una perspectiva estructural, l'excepcionalitat en diferents àmbits: l'atenció, l'acomodació, l'accés a recursos, etc. El que s'ha creat és un sistema de discriminació, especificitat i exclusivitat pejorativa que separa aquests joves d'un procés saludable d'encaix i adaptació. La conseqüència és que el mateix sistema ha creat un problema que es diu: "els menors no acompanyats" (MENAS). El fracàs del sistema té víctimes: els joves, que són els concebuts com a problema i això ha afavorit la seva criminalització a diferents nivells.

Podem afirmar que existeix una vulneració sistemàtica de drets des de la porta d'entrada del sistema de protecció, passant per l'estada per diferents tipologies de centres, fins a la sortida del sistema de protecció. Les mancances, les anomalies i la desprotecció aporten prou elements que indiquen que el sistema vulnera drets dels infants i adolescents. Hi ha una desconexió entre la missió i la funció pretesa des del sistema de protecció i la realitat i praxi de la quotidianitat que es dona en els diferents dispositius del sistema.

Ningú considera que la gestió de l'encaix dels joves migrats sense referents familiars sigui una tasca fàcil. Es podria entendre que dins d'un sistema com el de protecció a la infància i l'adolescència hi puguin existir anomalies puntuals i desajustos temporals. Però el que és inadmissible és que el sistema tingui dèficits estructurals i que el propi sistema de

6. Aquests objectius estan recollits en l'article 152 de Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència.

protecció acabi generant situacions de vulneració de drets. La mala gestió d'aquest sistema i els errors estructurals, com hem dit, acaben creant un problema.

No tenim cap dubte sobre la bona intenció d'aquest sistema de vetllar pels drets d'aquests joves. Però en aquest text no avaluem les intencions, sinó el marc conceptual i l'acció portada a terme. Aquesta acció té bones experiències i moltes iniciatives reeixides, però són excepcions d'un sistema de protecció que sense qüestionar la seva bona feina, com es pot concloure de l'informe del 2018 del Síndic de Greuges, acaba vulnerant drets.

Som conscients que avaluar el sistema de protecció a la infància i l'adolescència requereix una diagnosi empírica (quantitativa i qualitativa) i dades que corroborin el que acabem de descriure. Aquesta és una tasca que cal fer, però tenint present que generar sistemes d'avaluació externs i mecanismes de control qualitatiu per saber si un servei assoleix els seus objectius i compleix amb la seva missió i funció, és responsabilitat, en primer lloc, de la mateixa administració⁷. Enlloc d'això ens trobem que el sistema no ens ofereix dades qualitatives de la seva actuació, com ara: Com valoren els joves migrants sense referents familiars a Catalunya els serveis del sistema de protecció? Quines virtuts i quines mancances viuen en el sistema? Quina qualitat de vida (material i psicològica) tenen una vegada passen pel sistema de protecció? Les necessitats no materials són satisfetes i en quin grau? Es compleix el temps d'estada que està prevista per a cada tipus de centre? S'han inserit socialment en la societat catalana? Amb quin grau de satisfacció? Han fet estudis reglats i quants els han acabat? Quines són les dificultats per accedir a aquests estudis? Quins són els motius de l'abandonament d'aquests estudis? Qui són els factors que intervenen en la discontinuïtat del transit del jove d'un recurs a un altre? Quants s'han inserit laboralment i en quins sectors laborals? Quin és el grau de mobilitat dels professionals que treballen amb aquests joves? Per quines raons no es fidelitza l'equip professional? La formació universitària està vinculada a la realitat social d'aquest àmbit? El perfil professional està preparat per fer front a la casuística? Quina és la qualitat dels centres (infraestructura, menjar, roba, etcètera)? On estan ubicats els centres? Quin grau de conflictivitat es dona en aquests centres? La tipologia de centres (emergència i acollida) afavoreix l'autonomia i l'emancipació dels joves? Es fa control sobre aquests centres? Les

7. Article 60. Avaluació permanent dels serveis públics de Llei 19/2014, del 29 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern.

vies i canals de comunicació són fluïts entre els joves i els tècnics de la DGAIA? Hi ha serveis especialitzats per donar resposta a casos especials? Quants joves cauen en la irregularitat sobrevinguda? Quin seguiment es fa d'aquests joves que perden la documentació? Quants joves han estat expulsat del sistema? Per quines raons? Són adequades? Etcètera. Si ens fixem en les dades que la DGAIA fa públiques, observem que la majoria són dades quantitatives poc significatives a l'hora d'avaluar la qualitat de l'atenció que presta als joves: distribució segons gènere, edat, joves atesos, procedències, distribució territorial, tipologia de residències, evolució de l'atenció, expedients de desemparament, etcètera⁸. Aquestes dades estadístiques són necessàries per fer una radiografia quantitativa. Però a manca de memòries qualitatives aquestes dades, interessadament o no, acaben tenint la pretensió de presentar una descripció i una radiografia neutres. És evident que les limitacions d'aquestes dades n'amaguen d'altres, denoten una manca de transparència que, com a mínim, genera dubtes sobre l'acció del sistema de protecció.

3. Problemàtiques

Identifiquem en el model d'atenció a la infància i l'adolescència en relació als joves migrants sense referents familiars a Catalunya moltes anomalies en diferents nivells: gestió, atenció, incompliment de la missió, etcètera. Per això creiem que necessita una reestructuració de tots els seus dispositius d'atenció i acció socioeducativa. No hi ha prou amb introduir elements de millora. En aquest apartat assenyalarem alguns aspectes que indiquen el fracàs del model i alguna proposta alternativa de gestió. Evidentment és només una pinzellada d'alguns punts que creiem que són importants, però l'anàlisi exhaustiu del fracàs del model requereix un estudi avaluatiu per diagnosticar totes les fases, tant del plantejament com de l'acció del model.

El primer problema que cal abordar és la mirada i la concepció que el sistema de protecció té d'aquests joves. La perspectiva des de la qual es conceben aquests joves està molt vinculada a com es gestionen els processos migratoris a Europa: lligada a la legalitat administrativa i normatives d'estrangeria, regulació d'estada i residència. Concebre aquests joves com a "immigrants menors" i per tant, lligats intrínsecament a l'estatus jurídicolegal

8. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/. Consultada el 24/9/2020

d'estrangeria, els col·loca al límit de l'estat de dret (Calvo i Shaimi, 2020). A més, no s'ha d'oblidar que aquesta categoria jurídica inventada no ha estat acompanyada per altres mecanismes facilitadors que puguin ajudar a la incorporació d'aquests joves a la societat, socialment i laboralment. S'ha produït una mena d'aïllament jurídic que ha provocat el bloqueig, l'obstacle i la marginació i impedeix una bona evolució d'aquests joves en la nova societat. Aquesta concepció es materialitza en la situació administrativa que acaben tenint aquests joves: una autorització de residència d'un any. La renovació d'aquesta autorització una vegada compleixen els divuit anys ha esdevingut una missió casi impossible, fet que provoca que la majoria caiguin en la irregularitat sobrevinguda. Actualment la totalitat d'aquests joves, en complir divuit anys, no poden accedir al mercat laboral (només ho poden fer, si presenten un contracte d'un any) perquè l'Estat no els atorga l'autorització de treball i per tant els condemna a la marginalitat i a la pobresa.

Algú podrà dir que la situació administrativa d'aquests joves és competència de l'Estat espanyol i que la Generalitat no és competent en aquesta matèria. Això és cert. Però el fet de no tenir la competència no vol dir no tenir responsabilitat: la Generalitat és corresponsable i, a més de reclamar canvis legislatius en aquesta matèria, ha de pal·liar els afectes secundaris d'aquest greuge⁹.

Segona qüestió important a abordar és sobre el model de gestió. A Catalunya actualment hi ha més de 208 centres i recursos residencials específics per a joves estrangers immigrants sense referents a Catalunya¹⁰. L'any 2017, més del 90% dels centres residencials estaven gestionats per empreses del tercer sector i menys del 10% per la Generalitat¹¹. Actualment el percentatge ha augmentat a favor de les empreses del tercer sector. Ara no entrarem a valorar les conseqüències negatives d'aquesta externalització i mercantilització: el Govern depèn de les empreses per a la gestió dels centres, la competició entre empreses per guanyar concursos a costa de rebaixar la qualitat dels serveis (centres *low cost*), la precarietat laboral dels treballadors/es, la manca d'auditories públiques sobre la gestió d'aquesta

9. La Generalitat de Catalunya aquest any creat un programa (ACOL) per facilitar el pas d'aquest joves a l'àmbit laboral. Però l'acció del Govern malgrat que sigui encertada és insuficient pel poc nombre de beneficiaris

10. Dades del sistema de protecció a la infància de Catalunya. Juliol 2020: https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/. Consultat: 24/9/2020

11. <https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20170628/setge-sindical-i-politic-a-la-gestio-privada-dels-centres-de-menors-tutelats-6135109>. Consultat: 24/9/2020

empreses, etcètera. El que volem assenyalar és una qüestió de fons: es pot imaginar l'externalització de l'educació, la sanitat o els serveis penitenciaris? Ens escandalitza quan veiem països com EEUU que deleguen la gestió de les presons a empreses. Doncs el Govern Català té externalitzat un servei tant important com és l'atenció a la infància i l'adolescència. Ni més ni menys que el 90% de la gestió dels centres residencials. Actualment cap proposta política dels partits que governen s'atreveix a tocar aquest model i hi ha un pacte de silenci sobre aquesta qüestió. Com a mínim cal obrir debat sobre aquesta externalització i les seves conseqüències. Obrir aquest debat i fer-nos la *pregunta fonamental* no va en contra de les empreses que “gestionen la infància i l'adolescència”, al contrari, és en defensa de la gestió pública d'un tema tant important com és la infància i l'adolescència.

La tercera qüestió que volem valorar és el model residencial que ofereix el sistema. El model de la DGAIA la majoria de les vegades tendeix a ubicar aquests joves a macro centres¹² (externalitzats), sovint aïllats i mancats d'infraestructures adequades (per exemple hostals aïllats i cases de colònies). Aquest tipus de centres són un focus de conflicte i provoquen moltes dificultats tant en la gestió quotidiana com a nivell relacional. La hiper-institucionalització en aquests centres i l'accentuada jerarquització generen un clima disciplinari a la llar on aquests joves viuen, on la tensió i el conflicte són la norma. Sovint, les úniques solucions que troben alguns joves davant d'aquesta tensió és la confrontació i l'escapoliment.

La DGAIA té estipulat el temps de transició d'un tipus de centre residencial a un altre, però aquest temps no es compleix i trobem que l'estada en centres d'emergència arriba en molts casos a més de vuit mesos quan el temps marcat per la pròpia DGAIA és de dos mesos com a màxim. Però més enllà d'aquest incompliment de la DGAIA, el que representen aquests centres és, sobretot, una barrera insalvable per la inserció social d'aquests joves i una frustració de les seves expectatives. Quan ens fixem en la xarxa social d'un jove després d'haver passat dos o tres anys dins del sistema de protecció veiem que la majoria de les persones amb qui es relaciona són, o els professionals del sistema de protecció o joves amb qui ha conviscut en els recursos residencials del sistema. Un fracàs d'inserció.

12. Centres de 30, 40 joves o, fins i tot, en alguns casos de més de 50 joves en un centre com el d'Arenys de Mar: <https://maresme360.cat/7518/arenys-de-mar-acull-joves-migrats-del-marroc.html> Consultat: 24/9/2020

Hi ha un fet que es repeteix sovint i que va en contra de l'arrelament social dels joves. Davant de la manca i escassetat de recursos residencials post majoria d'edat, s'acostuma a ubicar els joves allà on es troba un pis. D'aquesta manera trobem que joves que han passat dos anys, per exemple, a les comarques gironines, quan fan divuit anys se'ls ubica a Lleida. Aquesta mobilitat aleatòria es dona d'una manera més freqüents entres les comarques d'una mateixa província. Aquesta mobilitat fa més difícil l'arrelament d'aquests joves al territori, sovint trenca el seu itinerari formatiu i provoca discontinuïtats en molts nivells.

L'acumulació d'aquests joves als centres és un obstacle per al seu desenvolupament. És més adient per a ells una vegada entren al sistema de protecció ubicar-los en pisos d'acollida de màxim quatre persones, implantar un treball individualitzat intens¹³ que permeti l'accés a l'autonomia d'una manera ràpida i àgil i passar a viure en pisos compartits amb altres persones que no siguin dels seus iguals. D'aquesta forma veurien que el projecte pel qual han arriscat la seva vida és viu i que bona part de la seva expectativa es podria materialitzar. L'adaptació d'aquests joves a un nou entorn és costosa i per tant és molt preferible que es quedin en una àrea geogràfica determinada per facilitar el seu arrelament social, consolidar les seves xarxes i potenciar els seus plans de formació.

Quarta qüestió que volem exposar és que si l'objectiu que té la DGAIA és la inserció social i laboral, és a dir l'emancipació, aquesta passa per traçar un itinerari estable i sòlid de formació per poder accedir al mercat laboral¹⁴. La realitat en aquest sentit d'aquest joves no pot ser diferent a la dels altres joves. La data de l'emancipació no pot ser marcada per l'edat de divuit anys per aquests joves quan la realitat dels joves en general no és aquesta. L'emancipació és un procés llarg que requereix d'uns condicionants eficaços per poder ser assolida. Però sobretot requereix d'unes garanties que si el jove s'equivoca no es trobi que havia gastat la última oportunitat. Aquesta excepcionalitat en el tracte i exigència de la DGAIA aboca aquests joves al fracàs, se'ls responsabilitza dels resultats negatius i els fa assumir una responsabilitat que pesa massa sobre ells.

13. Aquest treball individualitzat ha de marcar el camí de l'itinerari personalitzat continu, és a dir, una planificació per donar resposta a les necessitats concretes de cada jove en termes formatius, lúdics, esportius, d'atenció psicològica i emocional, etcètera.

14. En el punt 5.7.3. *La insuficiència de places de programes de noves oportunitats, de formació ocupacional i de formació en alternança* el Síndic de greuges fa una radiografia de la insuficiència de recursos destinats a joves migrats sense referents familiars a Catalunya i insta la Generalitat a pal·liar aquesta situació.

Per facilitar l'emancipació d'aquests joves cal adequar els dispositius de formació laboral, però la DGAIA no té cap pla específic que pugui oferir a aquests joves una formació adequada i eficaç. La desconexió interdepartamental entre el Departament de Treball, Afers social i Família i el Departament d'Educació, provoca que aquests joves no tinguin cap oferta formativa adequada a les seves possibilitats i tampoc mecanismes que els puguin incorporar als circuits establerts amb igualtat de condicions. De fet, oferir una bona formació a aquests joves és una obligació de l'administració, que en aquest cas s'incompleix¹⁵.

Si s'accepta que per assolir l'emancipació d'aquests joves cal formació que els faciliti l'accés al món laboral, el procés d'emancipació ha d'anar més enllà de l'edat de divuit anys. En el sistema de protecció la majoria d'edat marca una línia divisòria que trenca moltes vegades aquest procés d'emancipació, el fa fràgil i el condiona a la conducta del jove i al seu comportament. L'amenaça de l'expulsió del sistema deteriora el procés de l'emancipació. Si un jove no té l'habitatge i la manutenció assegurats no hi haurà emancipació possible.

La cinquena qüestió té a veure amb quina situació es troben aquests joves una vegada compleixen divuit anys. Segons dades de la Generalitat, més del 50% dels joves que es troben al centres tenen més de divuit anys. Aquesta dada és prou rellevant per indicar la poca capacitat de planificació de la DGAIA a l'hora de gestionar l'atenció d'aquests joves. Aquesta situació no es va donar d'un dia per l'altre. Però a més, aquests joves paguen un preu molt alt per aquesta pressió que té la DGAIA per donar sortida residencial a aquests joves. Als centres, sovint es viu molta tensió provocada per molts motius –ara no és el moment d'especificar-los- en què es dona una confrontació entre el jove i el centre. El resultat de la gestió que ofereixen la majoria dels centres, a aquest conflicte, és l'amenaça permanent de que el jove aniria al carrer. Al complir divuit anys, molts joves es troben sentenciats per ser expulsats del sistema i anar al carrer. L'argument de la DGAIA és que el jove no compleix un “contracte” de bona conducta. La pregunta és: ¿si un jove de divuit anys que ha estat tutelat pel sistema durant x temps, té alguna conducta no adequada, que acostuma a ser “normal” a aquesta edat (consum d'estupefaents, rebutjar l'autoritat, rebel·lar-se) la solució d'una institució de protecció i educativa és l'expulsió al carrer? On és la tasca educativa que hauria de modificar aquests tipus de conductes?

15. Articles 28 i 29 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant

L'expulsió al carrer d'aquests joves és l'indicador més clar del fracàs del sistema de protecció. La protecció no pot ser - sota quin criteri podria ser-ho?- subjecte a la qüestió meritòria. És un dret que ha de ser preservat, fins i tot per aquells que mostren actituds no col·laboratives. Si la presó, per exemple, té com a objectiu la reinserció de les persones que han comés delictes greus, com no pot ser-ho un sistema que la seva raó de ser és justament aquesta: treballar de manera insistent i perseverant per fer dels joves uns ciutadans autònoms i capaços d'afrontar els reptes de la vida adulta. L'expulsió d'aquests joves és injustificable en el 99% del casos. Hi pot haver algun cas que, malgrat els esforços i exhaurides totes les estratègies possibles, es valori la seva sortida del sistema de protecció, però en cap cas aquesta sortida ha de ser al carrer, sinó la derivació a un servei més adequat perquè es pugui redreçar la situació garantint els mínims bàsics: habitatge i manutenció.

Fer fora algun jove del sistema de protecció ha de ser una decisió ben pautaada i delimitada dins del sistema de protecció. El risc d'equivocar-se en la decisió té conseqüències fatals pel jove. La manera com la DGAIA té estructurada aquesta qüestió denota la poca consideració que la institució té del jove, a més de poc rigor a l'hora de prendre una decisió tan definitiva.

Com funciona la dinàmica de l'expulsió? En la majoria dels centres es viu una situació de molta tensió on la conflictivitat és la norma. Aquesta conflictivitat permanent té moltes causes: la hiperinstitucionalització, la jerarquització i aïllament dels centres, l'aglomeració de joves, la poca capacitat de donar resposta a les demandes dels joves (documentació, formació, esport, lleure, etcètera), la demora en la transició d'un tipus de residència a un altre, la precarietat laboral dels professionals, la poca formació i coneixement que els professionals tenen de la realitat i les expectatives dels joves, poca capacitat de gestió dels conflictes, el càstig col·lectiu i compartit en moments de conflicte i crisi, la frustració de les expectatives dels joves, les dificultats comunicacionals, la poca individualització en el tracte i en el treball educatiu, el càstig i el premi com a forma de resoldre els conflictes, etcètera.

En aquest context de tensió els professionals avaluen l'evolució del jove i la comuniquen a la DGAIA. És evident que la mirada del professional és determinant en l'avaluació de cada jove. Si es té en compte la complexitat de la situació i es fa una anàlisi crítica del context, del centre, de la pròpia funció i acció del professional i s'avalua el procés del jove fugint del binomi paternalisme professional-responsabilitat del jove, el resultat podria ser

favorable als interessos del jove. Però, malauradament, en general no és aquesta la situació, sinó que el professional tendeix a fer una lectura reduccionista del conflicte i avalua, d'una manera acrítica, sense contemplar i valorar la pròpia acció. Amb això no estem negant la possibilitat que un jove pugui provocar conflictes o tingui mala conducta, sinó que assenyallem que, per una banda, moltes vegades el professional forma part del conflicte i no se n'adona o no vol adonar-se'n. I per altra banda, per a dur a terme la seva tasca a l'educador/a li cal legitimitat i autoritat, i malauradament aquesta legitimitat moltes vegades és nul·la.

El resultat (o millor dit, la sentència) és que el jove és l'únic responsable, és qui amb la seva conducta negativa ha malmès el recurs que se li oferia. D'aquesta manera es construeix la figura del *jove conflictiu*. Aquesta imatge negativa del jove arriba a la DGAIA en forma d'informes i incidències que es penjen en el sistema d'informació d'infància i adolescència. Quan el jove considerat conflictiu arriba als divuit anys ja estarà sentenciat i, en la majoria dels casos, se li prepara un entrepà i se'l deixa a la porta del centre, a l'estació de tren o a la parada de l'autobús. Algunes vegades, el sistema li dona una "oportunitat" i se li fa un allargament de la mesura materialitzat a través d'un contracte de tres mesos. Si en aquests tres mesos el jove no compleix amb algun punt del contracte, se l'expulsa al carrer.

Quines observacions podem apuntar a aquesta dinàmica de l'expulsió del sistema de protecció?

La primera és que l'expulsió contradiu el triangle bàsic de la funció i missió de la DGAIA: protecció, autonomia, emancipació.

Segona, l'arbitrarietat com es produeix la decisió de l'expulsió. La DGAIA fonamenta la seva decisió a base d'informes del centre, sense esbrinar la versió del jove sobre els fets i situacions que han motivat l'expulsió. La DGAIA ha d'entendre que la vida als centres i residències és complexa i, que a vegades, la tensió viscuda desborda el mateix professional. Per al professional, fer fora al jove, moltes vegades és una manera d'acabar amb el problema. Aquesta actitud professional pot estar motivada per bona voluntat: un exemple d'això és la convicció que pot tenir el professional, que fer fora un jove que exerceix un lideratge negatiu sobre els altres joves és la millor opció. L'argument de fer fora el "líder" per rebaixar la tensió o per "protegir" el grup acaba essent una decisió que es consideri

adequada. La idea de l'ovella negra del grup està molt arrelada en els equips professionals i acaba sovint determinant el futur d'aquests perfils de joves.

Tercer, el perfil de jove expulsat acostuma a ser un perfil de jove que tolera poc el maltractament i la injustícia i reacciona en contra. Aquesta actuació moltes vegades té formes no adequades: és la típica escena en què la persona té raó en queixar-se, però la perd per la forma com es queixa. Des d'una perspectiva educativa, l'anàlisi que s'ha de fer d'aquestes situacions és escoltar i donar resposta a les demandes si són raonables (i, quan no són raonables, raonar-les) i corregir i conduir les formes com s'expressen. No pot ser que els joves *moguts*, els *directes*, els que no tenen pèls a la llengua acabin essent les ovelles negres del grup i acabin essent expulsats. Si en el sistema de protecció només hi caben els joves dòcils, els que tenen graus alts de paciència i els que tenen por de quedar-se al carrer, aquest sistema abandonarà a l'última fila de la classe els indesitjables. En aquest cas, els abandona al carrer.

Quart, la DGAIA argumenta que no s'expulsa a ningú i que és el mateix jove que s'autoexpulsa perquè ha firmat un contracte i no l'ha complert. En aquest contracte, segons la DGAIA, el jove es compromet a complir els acords estipulats una vegada ha fet els divuit anys. Però aquest contracte és la prova de l'abús de poder injust de la DGAIA. Si a un jove, en fer divuit anys se li presenta un document que no és negociable (malgrat que el contingut sigui raonable) i si vol continuar al centre l'ha de firmar, i si no el firma no pot quedar-se al centre, el més probable és que l'acabi firmant, no per convicció, sinó perquè es troba obligat a fer-ho. No estem discutint el contingut del contracte sobre el qual es basa l'allargament de la mesura, sinó com s'instrumentalitza aquest contingut a favor d'una postura autoritària o disciplinària (escassament educativa). El contracte no pot imposar uns límits que si s'incompleixen comportaran l'expulsió del jove del sistema, sinó que aquests límits han de ser el punt de partida, el treball sobre aquests compromisos és justament la funció de la tasca educativa: convèncer a través del diàleg i la raó que s'adoptin actituds de respecte, es compleixin les normes i es segueixi el pla de treball.

Hi ha una qüestió paradoxal, en termes educatius i utilitaristes, que es produeix quan la DGAIA expulsa els joves al carrer: no pot ser que després d'un temps de treball educatiu amb el jove, se l'expulsi al carrer. Tota la feina educativa (adquisició de bons hàbits, seguiment d'un projecte, etcètera) se'n va en orris. Tampoc té sentit des d'una perspectiva

utilitarista (o economicista): la inversió de diner públic per donar una bona atenció a un jove es llença cada vegada que s'abandona un jove al carrer. La societat pagarà encara un preu per aquesta expulsió i tornarà a gastar diners, aquesta vegada en termes de serveis socials, policies, jutjats i presons.

L'expulsió que fa la DGAIA és moralment, educativament i econòmicament insostenible. Però sobretot és un error polític del Govern català mantenir aquesta màquina d'exclusió que aboca a la marginalitat. El cost d'estar en la marginació i pobresa és molt elevat per aquests joves. Es troben que han de sobreviure (malviure) en condicions infrahumanes pels carrers de les ciutats. Es troben abocats a la delinqüència, la prostitució i al consum d'estupefaents per poder continuar vivint. Aquest maltractament institucional es greuja encara més quan les forces de seguretat actuen contra ells. La persecució policial esdevé normalitat contra aquests joves i la majoria es troben immersos en processos penals que al final els acaben conduint a la presó.

La sisena qüestió és la violència que exerceix el sistema de protecció sobre els joves. És sabut que qualsevol vulneració de drets és una violència i opressió que afecta les víctimes. La conseqüència d'aquesta violència és incalculable i el seu impacte sobre els joves és devastador. Aquesta violència és gradual i té diferents formes. N'esmentarem algunes: per una banda el tracte que reben aquests joves per part de les institucions indica que són concebuts com a objecte. La condició de ser joves migrats sense referents familiars a Catalunya (tutelats o extutelats) els situa en la posició de passius i esdevenen expedients a gestionar. Molt poques vegades són concebuts com a subjectes que tenen els seus projectes i interessos i tenen capacitat per materialitzar-los. La infantilització d'aquests joves és un primer grau de la violència que s'exerceix sobre ells, és a dir, la negació de la seva potencialitat activa. Per altra banda, l'exigència del sistema sobre aquests joves no es correspon a la seva realitat administrativa, social i laboral. L'adversitat sistemàtica a la qual s'enfronten aquests joves (racisme institucional i social, persecució policial, rebuig social, etcètera) fa necessari un acompanyament constant perquè puguin superar-la. No tenir en compte aquest context advers és negar uns elements estructurals que afecten aquests joves. Però la violència més aguda és quan s'expulsa els joves al carrer. Els joves expulsats malviuen al carrer, molts d'ells sobreviuen dedicant-se a la petita delinqüència i tenen poc marge per sortir-se'n. Però hi ha un altre impacte associat a les condicions materials de l'expulsió i que és més greu encara: la salut emocional i mental d'aquests joves. Molts d'ells troben refugi a la droga i esdevenen addictes al consum d'estupe-

faents. Recuperar-los després és una tasca difícil (Calvo i Shaimi, 2020). Aquesta violència, la d'expulsar al carrer, destrossa vides.

Aquesta violència, no només afecta els joves, també afecta alguns professionals que treballen directament amb ells. Si la tesi que el sistema vulnera drets i exerceix violència és certa, els executors d'aquest sistema són els professionals que treballen amb aquests joves. Alguns d'aquests professionals no qüestionen el sistema i l'apliquen acríticament. Altres es troben immersos en una contradicció ètico-professional i fan el que poden. Sobre aquests, el sistema també exerceix violència. La manca d'anàlisi col·lectiva i d'organització professional acaba influint en com els professionals reaccionen davant dels conflictes laborals i les injustícies del sistema de protecció.

Un setè tema és la formació professional¹⁶ i universitària dels professionals de l'àmbit social. La realitat social és dinàmica i canvia constantment i això vol dir que per poder analitzar-la i explicar-la cal estar-hi en contacte i vinculat. Molts docents de l'àmbit social desconeixen la concreció i el submón d'algunes realitats socials i tenen coneixement parcial del funcionament dels dispositius de l'administració i les seves praxis. Aquesta mancança té conseqüències en la qualitat de la transmissió del coneixement en l'àmbit universitari i de formació professional. Moltes assignatures sobre les temàtiques socials fan referència a realitats que ja han canviat i no doten als estudiants de l'anàlisi teòric situat ni tampoc d'eines i instruments pràctics i útils per la vida professional. D'aquí ve la patcada i el bany de realitat que molts estudiants s'han endut a l'hora de treballar en algun àmbit del camp social. Falta una renovació dels plantejaments dels continguts en molts àmbits del camp social i, sobretot, falta treballar per una bona base ètico-política del professional, per quan es trobi en allò que és inevitable en moltes funcions de l'àmbit social: la contradicció entre estar al costat dels vulnerables i per tant, teixir estratègies de resistència i garantia de drets, o complir la funció i el mandat que delimita el lloc de treball malgrat que aquest mandat porti a l'execució d'accions que vulnerin drets.

Per últim, un vuitè punt: el lloc de la crítica al sistema de protecció. Sovint, quan es fa alguna crítica al sistema de protecció a la infància i l'adolescència, les institucions, organitzacions i professionals que treballen amb aquests joves es posen a la defensiva i no

16. Ens referim als estudis de grau superior de l'àmbit social (integració social, etcètera)

reconeixen el dèficit estructural del model. Es tendeix a minimitzar el problema, a responsabilitzar els joves i s'al·lega la complexitat del tema i que el sistema fa grans esforços i destina molts recursos. Aquesta actitud davant de la crítica també genera reaccions corporatives, opacitat i encobriment dels agents d'aquest àmbit quan es donen males praxis. Aquest clima condiona la pròpia crítica i la fa difícil. Molts professionals davant de la vulneració de drets d'aquests joves acaben caient en l'autocensura o plegant de la feina. Malauradament, el resultat d'aquesta dinàmica és la normalització de les males praxis i la vulneració de drets. En definitiva: desatenció, desprotecció i perpetuació d'una anomalia que afecta un sector molt vulnerable de joves.

Per acabar, considerem que aquest model de gestió del sistema de protecció a la infància i l'adolescència està desbordat i presenta símptomes de fracàs. Falta una valentia política per redreçar el rumb d'un servei que ha de generar noves mirades i implantar accions més adequades a la realitat social d'aquests joves. Falten mesures efectives i reals per traçar el projecte d'emancipació per a cada jove, falta una revisió des d'un *dubte radical* que qüestionari d'una manera permanent i constructiva les accions implementades. Cal superar el fantasma de l'*efecte crida* que exerceix sovint de bloqueig a les accions més justes i adequades.

4. Bibliografia

Bourdieu, P. (1984). *Homo academicus*, París, Les Editions de Minuit.

— (1992). *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*. París: Éditions du Seuil.

— (2001). *Science de la science et réflexivité*. París: Raisons d'agir.

Calvo, Fran; Shaimi, Mostafâ (2020). "Salut mental, sensellarisme i vulnerabilitat de joves extutelats". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 75, 117-144.

Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Família (2015). *La immigració en xifres*. Barcelona: Departament de Benestar i Família.

Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Família (2020). *Dades del sistema de protecció a la infància de Catalunya*. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/ [Consulta: 22 de setembre de 2020].

Síndic de Greuges (2020). *La situació dels infants migrants sense referents familiars a Catalunya*. <https://www.parlament.cat/document/publicacions/276327.pdf> [Consulta: 22 de setembre de 2020].

Legislació i jurisprudència

Llei 19/2014, del 29 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern. Article 60. *Avaluació permanent dels serveis públics*.

Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Article 152: *Programes de suport a l'emancipació i a l'autonomia personal dels joves ex-tutelats i en situació de risc per a promoure la igualtat d'oportunitats*.

Convenció sobre els Drets de l'Infant Nacions Unides, el 20 de novembre de 1989. Articles 28 i 29.

Mitjans de comunicació

El Periódico: [Consulta: 24 de setembre de 2020].

<https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20170628/setge-sindical-i-politic-a-la-gestio-privada-dels-centres-de-menors-tutelats-6135109>

Maresme 360: [Consulta: 24 de setembre de 2020].

<https://maresme360.cat/7518/arenys-de-mar-acull-joves-migrats-del-marroc.html>

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Edita: Universitat de Girona

Disseny i maquetació: info@clam.cat · 647 42 77 32

Dipòsit Legal: GI.904-2010

ISSN: 2013-9063